

Openingstekst

‘Wat gebeurt er eigenlijk, als we gaan dromen? Overdag leef je een leven, waarin je, hoe dan ook, jezelf beteugelt. Loven en bieden gebeurt niet zonder regels, en de dag is vol met afspraken die we goeddeels vanzelf nakomen. Je bent actief, logisch, doelbewust, eropuit te krijgen wat je nodig hebt, op je hoede, zelden of alleen na overleg uit de band springend, kortom een grotendeels geprogrammeerd of jezelf programmerend wezen. Je bent een wezen met een agenda. Het terrein van de waarnemingen die we doen, hier en nu, noemen we ‘werkelijkheid’: u ziet mij en ik u, we horen elkaar, we hebben ‘t koud of warm, en dat is ‘t.

Als we in slaap gaan, lijkt dit alles te veranderen. Dan ontwaken we tot een andere vorm van bestaan. We dromen. We verzinnen verhalen die nooit plaatsvonden, waarvoor schijnbaar zelfs geen enkel aanknopingspunt in de werkelijkheid bestaat, verhalen die we vaak ook helemaal niet meer kunnen reconstrueren. Soms zijn we de held, soms de schurk. Soms zien we de prachtigste taferelen en voelen we ons gelukkig, soms worden we tot een ware doodsangst gebracht.’

Jan Nieuwenhuis,

fragment uit Te pas en te onpas, ‘het menselijk hart’.

Lezing

Habakuk 3,1-2 en 16-19 (NBV21)

¹Een gebed van de profeet Habakuk. Als een klaaglied.

²HEER, ik heb uw aankondiging gehoord.

Voor wat U gaat doen, HEER, heb ik ontzag.

Breng het in deze tijd tot stand,

maak het in deze tijd bekend,

maar toon in het tumult uw mededogen.

¹⁶Ik hoorde dit alles en ik beefde vanbinnen,
ik vernam het en mijn lippen trilden.

Mijn botten werden aangevreten,

ik stond te trillen op mijn benen,

wachtend op de dag van onheil,

die komt voor het volk dat ons aanviel.

¹⁷Al zal de vijgenboom niet bloeien,

al zal de wijnstok niets voortbrengen,

al zal de oogst van de olijfboom tegenvallen,

al zal er geen koren op de akkers staan,

al zal er geen schaap meer in de kooien zijn

en geen rund meer binnen de omheining –

¹⁸toch zal ik juichen voor de HEER,

jubelen voor de God die mij reedt.

¹⁹God, de HEER, is mijn kracht,

Hij maakt mijn voeten snel als hinden,

Hij laat mij over toppen van bergen gaan.

Voor de koorleider. Bij snarenspeel.

Lucas 17, 1-10 (NBV21)

¹Tegen zijn leerlingen zei Hij: 'Het is onvermijdelijk dat er valstrikken zijn, maar wee degene die ervoor verantwoordelijk is! ²Het zou beter voor hem zijn als hij met een molensteen om zijn nek in zee werd geworpen dan dat hij ook maar een van deze geringe mensen ten val zou brengen. ³Let dus goed op jezelf! Indien een van je broeders of zusters zondigt, spreek die dan ernstig toe; en als ze berouw hebben, vergeef hun. ⁴En als ze zevenmaal op een dag tegen je zondigen en zevenmaal naar je terugkeren en zeggen: "Ik heb berouw," dan moet je hun vergeven.'

⁵Toen zeiden de apostelen tegen de Heer: 'Geef ons meer geloof!' ⁶De Heer zei: 'Als jullie geloof hadden als een mosterdzaadje, zouden jullie tegen die moerbeiboom zeggen: "Trek je wortels uit de grond en plant jezelf in de zee!" en hij zou jullie gehoorzamen. ⁷Als iemand van jullie een knecht heeft die ploegt of de kudden weidt, dan zal hij, wanneer die thuiskomt van het land, toch niet tegen hem zeggen: "Kom aanliggen en eet mee"? ⁸Zal hij niet veel eerder tegen hem zeggen: "Maak iets te eten voor me klaar, doe je gordel om en bedien me terwijl ik eet en drink, en daarna kun je zelf eten en drinken"? ⁹Hij bedankt de knecht toch niet omdat die gedaan heeft wat hem is opgedragen? ¹⁰Hetzelfde geldt voor jullie; wanneer jullie alles gedaan hebben wat jullie is opgedragen, zeg dan: "Wij zijn maar eenvoudige knechten, we hebben enkel onze plicht gedaan.'"

Overweging

Als mijn kinderen vijgen, een vijgenboom, vijgenbrood, vijgenjam tegenkomen, dan is de kans groot dat één van hen even een herinnering aan oma ophaalt. Want in de laatste jaren van haar leven was de vijg het symbool waar ze op teruggreep en waar ze graag over vertelde.

De vijg: voor haar verbonden met die krachtige woorden uit Habakuk:

'Al zal de vijgenboom níet bloeien, tóch zal ik juichen voor God, jubelen voor de God die mij redt.'

Het was voor mijn schoonmoeder een Bijbelvers dat ze in de oorlog leerde kennen.

Ze had, als tienjarig meisje, Rotterdam moeten verlaten. Samen met haar iets oudere zus. Ze kwam terecht bij een gezin in Nieuwveen. In dat huis werd, net als bij haar thuis, volop uit de Bijbel gelezen. Zij wist niet zo goed wat ze met God aan moest. En ze wist niet zo goed wat ze van het leven moest vinden. Totdat ze de woorden van Habakuk hoorde. 'Al zal de vijgenboom níet bloeien, de wijnstok géén vrucht dragen, tóch zal ik juichen.' Het werd haar levensmotto. Als kinderen en kleinkinderen hebben we gezien hoe zij die woorden leefde.

Vandaag staan deze woorden op het oecumenisch leesrooster. Náást de evangeliëlezing uit Lucas.

Lucas: elk van de vier evangeliën heeft zijn eigenheid en zijn schoonheid. Het evangelie van Lucas wordt wel 'het evangelie van de armen' genoemd. Of ook: 'het evangelie van de vrouwen'. Lucas heeft evident veel aandacht voor sociale vraagstukken. In de perspectieven die klinken komen zowel de perspectieven van maatschappelijk kansarmen als van maatschappelijk kansrijken naar voren. In dit evangelie wordt het perspectief van maatschappelijke verandering verbonden met het perspectief van innerlijke ommekeer. Dé grote ommekeer die nodig is om maatschappelijk tot kansengelijkheid te komen, én aan de ervaring van onrecht voorbij.

Habakuk. Eén van de profeten die schrijft in de tijd van de ballingschappen. Hoe houd je stand als het geweld over je heen komt? Als het onrecht over je heen dendert? In Gaza, in Oekraïne, in Congo, als specifieke bevolkingsgroepen in China, in Myanmar. Op hoeveel plaatsen nog meer? Hoe houd je stand? En waar ben je vervolgens op gericht?

Misschien is het niet zo gek, dacht ik pas bij de voorbereiding op deze dienst, dat mijn schoonmoeder juist op deze tekst stuitte. Alle Bijbelse woorden over de vijand die over je heen komt, hoor je scherper op het moment dat je de machteloosheid van dreigend of aanwezig kwaad daadwerkelijk ervaart. Het zou wel eens zo kunnen zijn dat een tekst als deze in oorlogstijd aan tafel met net wat meer nadruk gelezen werd.

‘Hoe lang nog, Eeuwige, moet ik om hulp roepen en luistert U niet,
moet ik ‘Geweld!’ schreeuwen
en brengt U geen redding?’
Het is de openingsvraag van het boekje Habakuk.
‘De wet wordt ondermijnd,
het recht krijgt niet langer zijn loop,
de wettelozen verdringen de rechtvaardigen,
het recht wordt verdraaid.’

In de afgelopen decennia zijn het, denk ik, voor velen in de Westerse samenleving vooral woorden geweest die we als solidariteitsteksten lazen. Woorden waarin we iets van wat zich elders afspeelde, - zoals we het nu kunnen lezen met Israël en Palestina in gedachten -, iets dat een beroep op ons deed tot solidariteit.

Inmiddels voelen we hoe er ook aan onze fundamenteën geschud wordt. ‘De wet wordt ondermijnd, het recht wordt verdraaid.’ We kóesteren de rechtsstaat, maar we ervaren ook de kwetsbaarheid. Meer en meer komen we onder ogen op welke geschiedenis ons land gebouwd is, en hoe dat om erkenning en herstel vraagt. Meer en meer komen we ook onder ogen dat een democratie en een rechtsbestel met de trias politica de bereidheid van allen vraagt om rolvast te zijn en de ogen gericht te houden op het goede voor allen.

‘Hoe lang nog?’, roept Habakuk uit.
Om uiteindelijk in een lied te zingen:
‘Al zal de vijgenboom níet bloeien, de wijnstok géén vrucht dragen, tóch zal ik juichen voor de Eeuwige.’
In een tijd dat hij het recht níet ziet, níet proeft, níet ervaart. ‘Al zal de vijgenboom niet bloeien.....’.

Mijn kinderen zagen het bij hun oma.
Een zekere koersvastheid die níet afhankelijk was van omstandigheden.
Een Palestijnse jongen zei me ooit, toen ik hem vroeg wat hem gaande hield: ‘God vraagt me elke dag om een betrouwbaar mens te zijn.’

Een óndergrens die we als handvat meekrijgen wanneer we ons moeten handhaven in de storm.
Blijf zélf in elk geval betrouwbaar. Hóud je oog gericht op het goede. Blijf dááran trouw.

Afgelopen donderdag sprak ik enkele hoogleraren uit Indonesië waarmee Kerk in Actie al langere tijd verbonden is. Ze waren voor een conferentie in Duitsland geweest, en bezochten ook ons. Eén van hen was in de afgelopen jaren ook synodevoorzitter van haar kerk. We spraken over ‘geestelijk leiderschap’, over wat er nodig is om koersvast te blijven, over de vragen waar je soms voor staat.

Ze vertelde hoe ze in haar kerk, zeer tegen de cultuur van zwijgzaamheid in, een zaak van seksueel misbruik aan de orde had gesteld. In één geval ging het om een man die van minimaal tien verkrachtingen beschuldigd was. Inmiddels zijn ze bewezen geacht en is hij ook door de rechter veroordeeld. Ik méénde tot nu toe, - ik had haar eerder over de zaak gehoord -, dat de transparantie waar zij naar gezocht had niet paste in een schaamtecultuur en vooral daarom zo complex was. Nu sloot ze het gesprek af met de korte conclusie: ‘Ja, het doodvonnis is nu een feit.’ En ik merkte hoe ik schrok. ‘Doodvonnis....’.

De andere hoogleraar uit Indonesië zag het, en hij haalde op: ‘Jullie kennen de doodsstraf niet.’ En ik realiseerde me hoe beperkt ik weer geweest was in mijn luisteren. Àltijd weer vooral vanuit je eigen kaders..... En ik realiseerde me tegelijkertijd hoeveel moeilijker het nog is om onrecht aan de kaak te stellen, als de consequenties zo meedogenloos zijn.

Habakuk snákt naar recht. Snákt naar het ophouden van geweld.

Maar bidt tegelijkertijd tot God:
'maar toon in het tumult uw mededogen'.

Voor mij sluit dat aan bij die ondergrens van de eigen betrouwbaarheid die ik próef in veel Bijbelse verhalen en waarvan ik gezien heb hoe ze mensen kráchtig maakt. Fier onder barre omstandigheden. Omdat er een grond is waar je zélf niet doorheen zakt.

In de concrete casus in Indonesië wel:
aan het licht brengen van wat helemaal mis is, móet.
Je kúnt seksueel geweld in eigen kring niet gedogen.

De maatschappelijke consequenties van het aanklaarten van onrecht vragen óók om discussie. Maar angst daarvoor kan geen dekmantel zijn voor onrecht en geweld in de eigen kring.

De ondergrens van zélf betrouwbaar blijven en op het goede gericht.
Is dáármee het verhaal verteld?

We hoorden Lucas vandaag.
Met zijn ongelooflijke realiteitszin aan de ene kant.
'Het is onvermijdelijk dat er valstrikken zijn.'

Deze tekst volgt op het prachtige verhaal van de rijke man en de arme Lazarus, dat in veel kerken vorige week gelezen is. De rijke man die na zijn sterven ziet hoe de arme Lazarus rust in Abrahams schoot, terwijl hij moet branden. 'Er is een wijde kloof tussen ons en jullie', antwoordt Abraham, als de rijke man hem vraagt om Lazarus met wat water naar hem toe te laten komen. Die kloof steek je niet zomaar over.....

'Het is onvermijdelijk dat er valstrikken zijn', horen we Lucas vandaag zeggen.
Maar wee degene die er verantwoordelijk voor is.
'Let dus goed op jezelf.'

Woorden die uitleg vragen volgen.

Vergeef degene die onrecht doet, doet hij het zevenmaal en toont hij berouw, vergeef hem zevenmaal. Omstreden teksten. Vaak gelezen als een verpletterende plicht tot vergeven, wat lang niet altijd kan. Ook wel zo gelezen dat de vergiffenis geschonken zou kunnen worden door degenen die aan de zijlijn stonden, en niet zelf slachtoffer waren van het onrecht.

Zorgvuldige lezing brengt aan het licht dat het ook hier juist gaat om de échtheid van de grondhouding. Uiteindelijk bevrijdt vergeving de vergever, - als het ècht kan, omdat er ècht berouw gezien is, - net zozeer als dat het degene die vergeving moest ontvangen bevrijdt.

Je ziet Lucas dan verder gaan.

'Geef ons meer gelóóf', vragen de apostelen aan Jezus.

Niet alléén dat fundament van betrouwbaarheid, die stevige bodem in jezelf waarop je kunt gaan staan, maar óók de weg voorwaarts, de weg van verandering.

Als je een geloof had als een mósterdzaadje.... antwoordt Lucas.

Om dan af te sluiten met het beeld van de knecht.

Weer zo'n stukje tekst waar je in eerste instantie over kunt struikelen.

De beeldspraak is: 'Jullie verwachten van je knechten toch ook niet dat ze aan tafel aanschuiven zónder dienstbaar geweest te zijn?' Voor de argeloze lezer is het misschien even lastig om te identificeren met de dominante positie waarmee je geacht wordt als vanzelfsprekend te identificeren. Tegelijkertijd: wat doen we dan, als we onze pakketjes bestellen en verwachten dat ze op tijd bezorgd worden? Als we een restaurant binnengaan en hopen bediend te worden? Welke houding verwacht je op die momenten van degene die geacht wordt iets voor jou te doen?

Jullie zijn gezónden, zegt Jezus. Jullie zijn gezet op de weg van het Koninkrijk.
Jullie zijn gevraagd om de weg van vrede en recht te gaan.
Jullie zijn gevraagd om het brood te breken en te delen met àllen op aarde.

Dóe gewoon wat er van je gevraagd wordt.
En maak er nooit iets groots van.
Je tekst kan zijn, op de weg van het Koninkrijk:
'Wij zijn maar eenvoudige knechten. We hebben enkel onze plicht gedaan.'

Nog maar zeer onlangs is een boek verschenen van de hand van Astrid Schutte waarin zij het leven van Alwine de Vos van Steenwijk beschrijft. 'Barones tussen de armen.'

Het was in de jaren tachtig, lang geleden, dat zij ook in de Ekklesia wel genoemd werd.
Volop betrokken bij 'le quatre monde', De Vierde Wereld. Een internationale beweging die opkwam en opkomt voor de rechten van mensen die structureel in armoede leven.

Père Joseph Wresinski, een Poolse priester, leefde in de buurt van Parijs met ruim 250 families in armoede. Alwine de Vos van Steenwijk zou de beweging die hij startte uiteindelijk internationaal gezicht geven.

Alwine was barones. Groeide op in een adellijk gezin.
Als jong meisje droomde ze ervan om arts te worden.
Maar, zo klonk het in haar familie, dat kón ècht niet voor iemand van adel.
Een arts is iemand die geroepen kan worden door een ander en die dan geacht wordt te komen. Dat dóet men niet als men van adel is.

Alwine koos haar eigen weg.
'Wij zijn maar eenvoudige knechten. We doen enkel onze plicht.'

Alwine ging aanvankelijk mee in de ambities die haar familie kende en werd diplomate.
Als diplomate kwam ze, uit nieuwsgierigheid, bij père Joseph terecht. Het zou haar leven veranderen.

Eén van de eerste dingen die ze merkte, was hoe wijd de kloof was tussen het dóen aan liefdadigheid dat de adel zeer vertrouwd was. Voor dames die niet geacht werden te werken, waren werken van liefde mooi. Maar wel: op veilige afstand van waar het leed en onrecht echt tastbaar en voelbaar was.

Alwine liet het 'weldoen' los, verloor daarmee veel contact met haar familie, ook een deel van haar 'rechten'. Zij koos voor wat ze zag als een kans op structurele maatschappelijke verandering.

Onze teksten van vandaag: voor mij roepen ze daartoe op.

Het herkennen en erkennen van 'betrouwbaar blijven' als de bodem wanneer de storm over je heen komt.

Het zien van mogelijkheden om aan een betrouwbare wereld voor ieder bij te dragen, zodra je de kansen ziet.

Drómen serieus nemen.

Als spiegel van wat er in de realiteit aan de hand is.

Als kans om de realiteit te knechten en zelf dienstbaar te zijn op de weg van gerechtigheid en vrede.

Het was pas na haar dood dat ik ontdekte dat de Bijbel waaruit mijn schoonmoeder de woorden van Habakuk hoorde bij een bevriende predikant op de schoorsteen staat. Het was in het huis van zijn opa en oma dat mijn schoonmoeder onderdak kreeg. Ze was er via een omweg terecht gekomen. Haar eerste ervaringen met opvang in de oorlog waren niet zo positief. Wij kregen alleen de warme verhalen te horen. En we zagen de levenslange vriendschap met het vriendinnetje dat ervoor zorgde dat ze in dit huis terecht kwam. Het goede werd ons doorgegeven. Rond het moeilijke stuk gold mededogen. De realiteit geknecht. Door dienstbaarheid op de weg van het Koninkrijk. Al zal de vijgenboom niet bloeien. Maar we geloven dat de vruchten van het beloofde land er wel zullen zijn. Ooit, soms, even. En tot die tijd zijn we, om met Luther te spreken, niemands knecht en aan iedereen dienstbaar. En smaken we wat ons aan goeds ten deel valt.

Amen

Slottekst

‘Niet de droom, maar de werkelijkheid is het taboe dat wij te doorbreken hebben. Alles kan anders, altijd, behalve de droom: die blijft en wordt doorgegeven en telkens opnieuw gedaan. Het is niet de werkelijkheid die de droom dichtdrukt, maar omgekeerd: de droom die een veel grotere werkelijkheid zie dan wij gerealiseerd hebben, de droom die ons werkelijkheidsbegrip zó verwijdt dat hij dit van binnenuit uit zijn voegen drukt. Daarom heet de droom die wij hier dromen: bekering, ommekeer, omwenteling. Zó dromen is: een horizon zien, een ochtendlicht, en dan beginnen te gaan en te zingen, et oude land achter je rug, alsof een overkant bestaat. In de traditie van degenen die dat onweerstaanbaar gedroomd hebben, zijn wij hier.’

Jan Nieuwenhuis,

fragment uit Te pas en te onpas, ‘het menselijk hart’.

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeiden.nl
info@ekklesialeiden.nl